

Ouderwets strenge winters

HET HOLLANDSE IJSGEZICHT IN DE 19^E EN 20^E EEUW

TEKST EN FOTOGRAFIE Simonis & Buunk Kunsthandel

1. A.Schelfhout,
Ijsvertier aan de voet van een molen,
olie/doek, 88,7 x 110,7 cm, gesign.,
1839. Voorheen Simonis & Buunk
Kunsthandel, Ede.

Met name in die van de 19e-
eeuwse Hollandse romantische
schilders die met hun 'winter-
tjes' tot ver over de lands-
grenzen naam en faam

Een ijskoude winterdag, badend in
een helder licht, de zon net boven de
kim en alle sloten en plassen vast-
gevroren tot één ijsveld. Wie kent ze
nog, die strenge winters? Steeds
zeldzamer worden ze. Maar we vinden
ze terug in het Hollandse ijsgezicht.

verwierven. Het onderwerp hield
stand tijdens het impressionisme,
maar verloor tenslotte terrein in de
20e eeuw, toen de vrije en persoon-
lijke stijl van de schilder belangrijker
werd dan het exact weergeven van de
werkelijkheid.

2. A. Schelfhout, *Schaatsvolk en trekslede op bevroren vaart*, olie/paneel, 52,2 x 83 cm, gesign., 1869

TERUG NAAR DE GOUDEN EEUW

Het ijsgezicht is van oudsher een geliefd onderwerp in de Nederlandse schilderkunst. De vroegste wintergezichten komen voor in 15e-eeuwse geïllustreerde gebedenboeken. Maar echte levendige ijspret met veel schaatsers wordt pas zichtbaar bij de 17e-eeuwse meesters. Met name Hendrick Avercamp (1585-1634) maakte ijsvermaak tot zijn specialisme. De schilder vond daarvoor inspiratie in zijn directe omgeving. Uit vroeg 17e-eeuwse reisverslagen weten we dat in Holland, zodra de wateren bevroren waren, rijk en arm, man en vrouw de schaatsen onderbond om zich over te geven aan de winterpret. Er werd over het ijs gezwierd, maar ook gelopen, gekolft, getold en gesleed. Na een periode van zuidelijk georiënteerd classicisme in de 18e eeuw zochten de Hollandse schilders in het tweede kwart van de 19e eeuw weer bewust aansluiting met de schilderkunst uit de 17e eeuw. Naast het vaderlandse waterlandschap, vestuk, genrestuk en marine deed ook het ijsgezicht weer zijn intrede. Andries Schelfhout (afb. 1, 2 en 3) werd een van de bekendste vertolkers van dit genre, naast tijdgenoten, leerlingen en navolgers als Frederik Marinus Kruseman, Nicolaas Roosenboom (afb. 4), Charles Leickert (afb. 5), L.J. Kleijn, J.J. Spohler en C.P. 't Hoen om er maar enkele te noemen. Zij vertaalden het traditionele onderwerp in een eigentijdse versie, waarbij er onder invloed van de internationale romantische schilderkunst ook aandacht kwam voor het uitbeelden van de grillen van de winterse

natuur. Geliefd waren deze schaatstaferelen om hun oer-Hollandse onderwerp. Daarnaast waren ook de fijne uitwerking en realistische details reden van hun populariteit.

ROMANTISCH REALISME

In hun ijsgezichten streefden deze schilders naar 'waarheid'. Hiermee werd niet het uitbeelden van een herkenbare plaats bedoeld, maar het combineren van de mooiste elementen uit de natuur tot een ideaal landschap dat waarheidsgetrouw moest ogen. Binnen dit kader speelden eigentijdse motieven een belangrijke rol. Hiervoor werd geput uit de realiteit van alledag. Vaste ingrediënten waren een herkenbaar Hollands landschap onder een hoge, winterse lucht en een bevroren vaart of waterplas. En voor een levendige compositie stoffeerde de schilder de voorstelling met zaken als een boerenhuis of molen, kale bomen, sledes, zwierende schaatsparen en liefst, op het ijs, ook een koek-en-zopie voorzien van de Hollandse vlag. Dit alles gedetailleerd geschilderd, liefst op een mooi, eikenhouten paneel.

Het uitbeelden van de zo gewaardeerde realistische motieven hing sterk af van het talent van de schilder. Kleine schilders leerden van hun leermeester een aantal standaard-motieven, die ze daarna eindeloos en zonder veel

3. A. Schelfhout, *Ijsgezicht met houtspokkelaars*,
olie/paneel, 38,5 x 49,8 cm, gesign., 1845.

variatie toepasten. De grote Schelfhout pakte dit anders aan: hij maakte schetsen naar de natuur, waardoor hij zijn werk steeds kon voorzien van nieuwe, 'verse' motieven.

SCHELFHOUTS ROEM

Andries Schelfhout (1787-1870) was zonder twijfel de beroemdste vertolker van het romantische ijsgezicht. Hij was al in de twintig toen hij de lijstenmakerij van zijn vader verliet en in Den Haag in de leer ging bij de toneeldecora-

5. C.H.J. Leickert, *Winterlandschap bij ondergaande zon*,
olie/paneel, 32,6 x 46,1 cm, gesign.

4. N.J. Roosenboom, *Ijsvertier bij Dordrecht*,
olie/paneel, 35,1 x 49,6 cm, gesign.

teur Joannes Breckenheimer. Deze gaf hem niet alleen opdracht om het werk van de grote meesters van de 17e eeuw te bestuderen, maar spoorde hem ook aan om de natuur in te trekken om te leren kijken en schetsen. Vanaf 1817 exposeerde Schelfhout zijn landschappen op de Tentoonstellingen van Levende Meesters, waarbij de ijsgezichten direct succes oogstten. Een staaltje van zijn kunnen is het doek *Ijsvertier aan de voet van een molen* uit 1839 (afb. 1). We zien schaatsenrijders op een bevroren rivier bij een houtzaagmolen onder een heldere, hoge winterlucht. Er heerst evenwicht in deze voorstelling, die in alle onderdelen perfect is uitgevoerd. Het ijs met de schaatssporen en scheuren hier en daar, het zwierende paartje, de ingevroren schuit en de pratende man en vrouw bij de bakslede op de voorgrond met de hond aan de lijn, alles ademt de rustige atmosfeer van een volmaakte winterdag. Dat de kwaliteit van Schelfhouts werk gedurende zijn lange carrière constant bleef, illustreert het late winterlandschap *Schaatsvolk en trekslede op een bevroren vaart* (afb. 2), geschilderd in 1869 toen Schelfhout tweeëntachtig jaar oud was. Ongekend rijk aan details is dit schilderij, met als blikvanger op het ijs een paard met volgeladen slede dat geduldig wacht totdat zijn begeleiders gereed zijn. Lange schaduwen wijzen op een tijdstip laat in de middag. Op de achtergrond drommen schaatsers samen rond een koeken-zopie en tot aan het silhouet van een stad aan de horizon zijn er schaatsers te zien. Spiegelend ijs, fijn en puntig geschilderd riet, helder-doorzichtige klompjes ijs en een evenwichtige verdeling van kleuraccenten: Schelfhout was beroemd om dit soort realisme. Maar de schilder voegt nog iets toe: boven de horizon kondigt een dramatische wolkenpartij aan wat de rustig pratende figuurtjes op de voorgrond klaarblijkelijk nog niet zien: een sneeuwstorm, die het landschap weldra genadeloos zal geselen. Een dergelijke romantische benadering van het onderwerp vinden we ook in het schilderij *Ijsgezicht met houtspokkelaars*

6. H.J. Wolter, *Schaatsers op de Boerenwetering, Amsterdam*, olie op doek, 40,5 x 60 cm, gesign.

(afb. 3). Het verhalende element is hier tot een minimum teruggebracht: hier en daar een klein figuurtje, en een moeder en kind met een slee met brandhout. Daarmee legt hij de nadruk op de grootsheid van de (winterse) natuur waaraan de mens ondergeschikt is, een geliefd thema in de romantiek.

DE ERFGENAMEN ROOSENBOOM EN LEICKERT

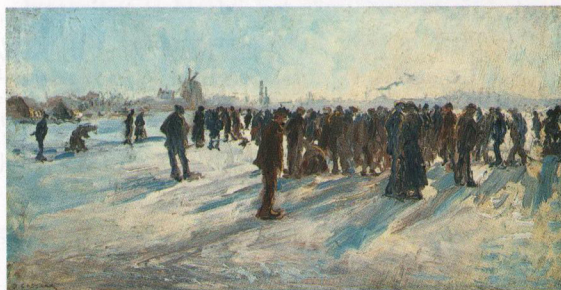
Dat er in de 19e eeuw ook topografisch herkenbare ijsgezichten werden geschilderd illustreert *Ijsvertier bij Dordrecht* van Schelfhouts leerling Nicolaas Roosenboom (1805-1880) (afb. 4). Duidelijk herkenbaar is de Grote Kerk met zijn karakteristieke toren. Op de voorgrond is het op de bevroren Oude Maas en Merwede een drukte van belang. Schaatsers zwieren alleen of in lange rijen en een lichtbaak torent boven alles uit. De lage horizon en aandacht voor verhalende details nam Roosenboom van zijn leermeester over. De iets jongere Charles Leickert (1816-1707) kwam in 1839 na omzwervingen ook op het atelier van Schelfhout terecht. Al snel liet hij zien dat het voor hem niet bleef bij kopiëren van zijn leermeester. In *Winterlandschap bij ondergaande zon* bijvoorbeeld toont hij een sterk gevoel voor ruimte, licht en stemming (afb. 5). De compositie is ongewoon door de platbodem als centraal element, en door de verstilde rust die het uitstraalt behoort het tot Leickerts beste werken. Net als Schelfhout was zijn productie hoog om aan de voortdurende vraag naar zijn werk te voldoen. Zijn schilderijen zijn daarom wisselend van kwaliteit, maar hij maakte prachtige winters, waarvan er in 1867 een werd gekocht door koning Willem III.

DE UITDAGING VAN LICHT EN KLEUR

Vanaf de tweede helft van de 19e eeuw begonnen veel schilders er met doek en ezel op uit te trekken om 'en plein air' te werken of de nuances van het licht te observeren. En omdat zij vaak snel werkten werd hun penseelstreek steeds lossere en vrijere. Het door fijn uitgewerkte details gedragen verhalende element maakte plaats voor de uitbeelding van licht en kleur in een overwegend witte

wereld. Hendrik Jan Wolter (1873-1952) schilderde omstreeks 1915 *Schaatsers op de Boerenwetering, Amsterdam* (afb. 6). De ijspret beeldt hij uit als een mengeling van kleuren tussen het wit van sneeuw en ijs waarop de lange schaduwen van de zomermiddag blauw en paars zijn geworden. De schilder wordt gerekend tot de vroege Hollandse luministen, en het uitbeelden van het (zon)licht vormde het hoofdmotief van zijn schilderijen. Het liefst werkte hij buiten, ook in de winter, warm aangekleed met doeken om hoofd en handen. Het typisch Hollandse winterlicht is ook het onderwerp van het intrigerende *Schaatsfestijn*, geschilderd door Jan Cossaar (1874-1966) (afb. 7). Cossaar kreeg zijn opleiding aan de academie in Amsterdam. Nadat hij in 1902 twee subsidies had verkregen uit het Willink van Collenfonds woonde hij voor lange tijd in Parijs en Londen. Op zijn ijsgezicht zien we een groep schaatsers aan de rand van een plas. Ze lijken net hun schaatsen te hebben ondergebonden en staan nog wat onwennig bijeen op het ijs. Maar wat ze precies doen is eigenlijk niet belangrijk meer. De winterlucht boven hen is bleekblauw, de schaduwen zijn lang en het heldere winterlicht dat wordt weerkaatst door sneeuw en ijs is zo fel, dat de figuren zich als massief-donkere silhouetten aftekenen tegen de witte winterwereld om hen heen. Het is een pure weergave van vorm en licht geworden. ■

7. J.C.W. Cossaar, *Schaatsfestijn*, olie op doek op schildersboard, 25 x 46,8 cm, gesign.

Voor verdere informatie en prijzen:
Simonis&Buunk Kunsthandel
tel. 0318-652888
www.simonis-buunk.nl